

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α. Επειδή βλέπουμε κάθε πόλη-κράτος να είναι ένα είδος κοινότητας και κάθε κοινότητα να έχει συσταθεί για χάρη κάποιου αγαθού (γιατί όλοι κάνουν τα πάντα για χάρη αυτού που φαίνεται ότι είναι αγαθό), είναι φανερό ότι όλες (οι κοινότητες) στοχεύουν σε κάποιο αγαθό, και κυρίως στο ανώτερο από όλα τα αγαθά η ανώτερη από όλες και αυτή που περικλείει όλες τις άλλες. Αυτή, λοιπόν, είναι η ονομαζόμενη πόλη-κράτος ή η πολιτική κοινωνία.

Ο πολίτης δεν είναι πολίτης με κριτήριο το ότι ζει σε ένα συγκεκριμένο τόπο (γιατί και οι μέτοικοι και οι δούλοι μοιράζονται με τους πολίτες έναν κοινό τόπο) ούτε αυτοί που (από όλα τα πολιτικά δικαιώματα) έχουν μόνο το δικαίωμα να εμφανίζονται στο δικαστήριο ως εναγόμενοι και ως ενάγοντες (διότι αυτό υπάρχει και σ' αυτούς που έχουν το δικαίωμα αυτό χάρη σε ειδικές συμφωνίες)· ... Με την ακριβέστερη σημασία της λέξης ο πολίτης δεν ορίζεται με τίποτε άλλο περισσότερο παρά με τη συμμετοχή στις δικαστικές λειτουργίες και στα αξιώματα. ... Ποιος, λοιπόν, είναι ο πολίτης από αυτά γίνεται φανερό· δηλαδή όποιος έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει στην πολιτική και δικαστική εξουσία λέμε πια ότι είναι πολίτης της συγκεκριμένης πόλης και από την άλλη πόλη είναι, για να μιλήσουμε γενικά, το σύνολο από τέτοια άτομα που είναι αρκετό, ώστε να εξασφαλίζεται η αυτάρκεια στη ζωή τους.

Β1. Ένα από τα βασικά θέματα των Πολιτικών είναι και αυτό του προσδιορισμού της έννοιας «πόλις». Σύμφωνα με την ενότητα 11, πρόκειται για ένα είδος κοινότητας, κοινωνικής συνύπαρξης («κοινωνίαν τινά»), που είναι ανώτερη από όλες τις άλλες κοινωνικές οντότητες, τις οποίες και περικλείει («πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας») και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά («τοῦ κυριωτάτου πάντων»), δηλαδή στην ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών, η οποία, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, δεν είναι κατάσταση, αλλά διαρκής ενέργεια της ψυχής με τους κανόνες της τέλει αρετής. Έκφραση ταυτόσημη με τη λέξη πόλις είναι «ἡ κοινωνία ἢ πολιτική».

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι ο Αριστοτέλης επιχειρεί να ορίσει εδώ την έννοια της πόλεως με τη λεγόμενη γενετική μέθοδο, δηλαδή να προσδιορίσει τόσο το προσεχές της γένος (genus proximum) όσο και την ειδοποιό διαφορά της (specifica differentia). Συγκεκριμένα, το προσεχές της γένος, δηλαδή η ευρύτερη

κατηγορία στην οποία εντάσσεται η έννοια, είναι ο όρος «κοινωνία» («κοινωνίαν τινά οὔσαν»), που προέρχεται από το ρήμα «κοινωνῶ», που σήμαινε «συμμετέχω σε κάτι» ή «παίρνω μέρος σε κάτι μαζί με κάποιον άλλο ή με κάποιους άλλους». Έτσι, με τον όρο αυτό νοείται μια ομάδα ανθρώπων που συνυπάρχουν και συνεργάζονται αποβλέποντας στην επίτευξη ενός κοινού σκοπού. Επιπρόσθετα, η ειδοποιός διαφορά της, δηλαδή το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα που την διαφοροποιεί από τις όμοιές της έννοιες, ώστε να προκύψει η οριστέα, είναι το αγαθό στο οποίο αποβλέπει. Ειδικότερα, το αγαθό στο οποίο αποβλέπει, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών, είναι το ανώτερο από όλα τα αγαθά των άλλων κοινωνιών («τοῦ κυριωτάτου πάντων») και μ' αυτό η «πόλις» επιδιώκει το συμφέρον του συνόλου των πολιτών, όχι ένα ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, ένα συμφέρον της στιγμής, αλλά αυτό που αφορά «ἅπαντα τὸν βίον». Αντίθετα, οι άλλες μορφές κοινωνίας, που θεωρούνται από τον Αριστοτέλη μόρια της πολιτικής κοινωνίας και τοποθετούνται σε θέση υποδεέστερη από αυτήν, επιδιώκουν κάποιο επιμέρους αγαθό για το συμφέρον των μελών τους (π.χ. αυτοί που πολεμούν μαζί επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης, οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων και κάτι ανάλογο συμβαίνει και σε όσους ανήκουν σε μια φυλή ή σε έναν δήμο).

Επιπλέον, σύμφωνα με τον ορισμό της πόλης στην ενότητα 16, πόλη είναι ένα σύνολο ενεργών πολιτών («τὸ τῶν τοιούτων πλῆθος»), που συμμετέχουν δηλαδή και στη βουλευτική και στη δικαστική εξουσία και που μπορούν να επιτύχουν την αυτάρκεια και κατ' επέκταση την ευδαιμονία της πόλης, αρκεί βέβαια να είναι το σύνολο των πολιτών ικανοποιητικό («ικανὸν») σε αριθμό και να διαθέτει αρετή, διανοητική και ηθική, για να είναι δυνατή η επίτευξη της ευδαιμονίας. Σε άλλο σημείο των *Πολιτικῶν* ο Αριστοτέλης διδάσκει ότι: «ἢ ... πόλις πλῆθός ἐστιν οὐ τὸ τυχὸν ἀλλὰ πρὸς ζωὴν αὐταρκες, ... ἐὰν δέ τι τυγχάνη τούτων ἐκλείπον, ἀδύνατον ἀπλῶς αὐτάρκη τὴν κοινωνίαν εἶναι ταύτην», και, όπως ήδη έχει αναφέρει στη 12^η ενότητα, η αυτάρκεια της πόλης συνδέεται με το «εὖ ζῆν», την ευδαιμονία των πολιτών. Ο αριθμός των πολιτών δε θα πρέπει να είναι ούτε παμμεγέθης, γιατί τότε δεν είναι δυνατή η ευταξία στην πόλη, αλλά ούτε και πάμμικρος, γιατί τότε η πόλη δεν είναι σε θέση να ικανοποιήσει όλες τις ανάγκες της. Επομένως, ο ορισμός της πόλης στην ενότητα 16 δίνεται με την αναλυτική μέθοδο, δηλαδή ο φιλόσοφος ορίζει την πόλη βασιζόμενος στο ελάχιστο συστατικό της στοιχείο που είναι ο πολίτης.

Από τα παραπάνω καθίσταται φανερό ότι οι ορισμοί της πόλης στις ενότητες 11 και 16 δίνονται με διαφορετική μέθοδο: στην ενότητα 11 με τη γενετική, αφού ο Αριστοτέλης αναζητά τα γενεσιουργά αίτια της πόλης, ενώ στην ενότητα 16 με την αναλυτική, αυτήν δηλαδή που προσπαθεί να βρει τα συστατικά στοιχεία ενός πράγματος (μέρη), με την ελπίδα ότι, αν διακρίνει καθαρά και καταλάβει εκείνα, θα μπορέσει να έχει τον ορισμό και του πράγματος που δεν είναι παρά μια σύνθεση εκείνων (όλων). Άρα, στην ενότητα 16 καταλήγει στον ορισμό του όλου πόλις, αφού πρώτα έχει ορίσει τον πολίτη, που συνιστά μέρος του όλου πόλις. Επίσης, και στους δύο ορισμούς αναφέρεται ο σκοπός της πόλης («τοῦ κυριωτάτου πάντων», «αὐτάρκειαν ζωῆς»), που δεν είναι άλλος από την ευδαιμονία ως αποτέλεσμα ὑψιστης αυτάρκειας, της απόλυτης δηλαδή ανεξαρτησίας από οτιδήποτε βρίσκεται έξω από την πόλη.

B2. Ο Αριστοτέλης επιχειρεί να ορίσει την έννοια του «πολίτη» με τη χρήση του σχήματος «**άρσης - θέσης**». Έτσι, πρώτα θα μας δώσει τα στοιχεία εκείνα που δεν αποδεικνύουν επαρκώς ότι κάποιος είναι πολίτης και στη συνέχεια θα παρουσιάσει τα επαρκή στοιχεία για τον προσδιορισμό του.

Τα στοιχεία, λοιπόν, που είναι **αναγκαία αλλά όχι επαρκή**, για να αποδοθεί σε κάποιον η ιδιότητα του πολίτη είναι:

α) Ο τύπος κατοικίας («οὐ τῷ οἰκεῖν που πολίτης ἐστίν»): δεν μπορεί να χαρακτηριστεί κάποιος πολίτης ανάλογα με το πού κατοικεί, γιατί στον ίδιο τόπο –εν προκειμένω, στην Αθήνα– μπορούσαν να κατοικούν και μέτοικοι και δούλοι, οι οποίοι όμως δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα και συνεπώς δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν πολίτες.

Πιο συγκεκριμένα, οι **μέτοικοι** ήταν ξένοι που είχαν εγκατασταθεί στην Αθήνα και αποτελούσαν σημαντικό μέρος του αθηναϊκού πληθυσμού. Ήταν καταγεγραμμένοι σε ειδικό κατάλογο και πλήρωναν ετησίως έναν φόρο (12 δραχμές οι άνδρες και 6 οι γυναίκες), το «μετοίκιον». Δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα, δεν μπορούσαν να συμμετέχουν στη διοίκηση του κράτους, ούτε να έχουν στην κατοχή τους κτήματα ή να ασχολούνται με την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου. Ασχολούνταν με τις πιο αποδοτικές εργασίες, κυρίως το εμπόριο και τη βιοτεχνία και επομένως, κατά ένα μεγάλο μέρος, στήριζαν την οικονομία της Αθήνας. Οι Αθηναίοι τους χρησιμοποιούσαν στον στρατό και στον στόλο, καθώς και στις θρησκευτικές τελετές και στις «λειτουργίες». Κάθε μέτοικος ήταν υποχρεωμένος να ορίσει έναν γνήσιο Αθηναίο πολίτη ως εγγυητή ή προστάτη του, ο οποίος συναλλασσόταν για λογαριασμό του με το κράτος και εγγυόταν για τη διαγωγή του. Για τις υπηρεσίες του προς το κράτος ο μέτοικος μπορούσε να γίνει «ισοτελής», δηλαδή ίσος με τους γνήσιους Αθηναίους πολίτες σε ό,τι αφορούσε τους φόρους, σπάνια όμως μπορούσε να γίνει πολίτης και σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να αναλάβει δημόσια αξιώματα.

Οι **δούλοι** θεωρούνταν μορφή ιδιοκτησίας και, φυσικά, δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Όπως αναφέρει σε άλλο σημείο των *Πολιτικών* ο Αριστοτέλης, ο δούλος ήταν ένα «έμψυχον κτήμα» και όργανο για την εξυπηρέτηση της ζωής. Υποστηρίζει ότι η φύση έχει την τάση να δημιουργεί αντιθέσεις μεταξύ ανώτερων και κατώτερων στοιχείων και στην περίπτωση του ανθρώπου διακρίνει εκείνους που είναι ικανοί για πρακτικές δραστηριότητες (χειρωνακτικές εργασίες) και εκείνους που είναι κατάλληλοι για την πολιτική ζωή. Όφελος και των δύο είναι να κυβερνούν οι ελεύθεροι ως ανώτεροι «κατ' ἀρετήν». Αντίθετα, ο φύσει δούλος (γιατί υπάρχει και ο θέσει δούλος, αυτός που περιήλθε σε κατάσταση δουλείας εξαιτίας πολέμου κ.τ.λ.), επειδή δεν έχει την ικανότητα της σκέψης και διαθέτει εκ φύσεως φρόνημα ανελεύθερο, που δεν μπορεί να το χρησιμοποιεί συνειδητά, δεν μπορεί να συμμετέχει στην πολιτική ζωή.

Από τα παραπάνω καθίσταται φανερό ότι ο Αριστοτέλης από το ιδανικό πολίτευμα αποκλείει από το σώμα των πολιτών τους εμπόρους, τους γεωργούς,

τους τεχνίτες και γενικά τους χειρωνακτες, που αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, γεγονός που απειλούσε την ίδια τη σταθερότητα του κράτους. Η αντίληψη αυτή οφείλεται στη γενικότερη περιφρόνηση της χειρωνακτικής εργασίας στην αρχαιότητα, στην πεποίθηση ότι αυτή περιορίζει σημαντικά τον ελεύθερο χρόνο, υποδουλώνει την ψυχή και την καθιστά ανίκανη για την άσκηση της αρετής. Ωστόσο, ο αξιοπερίεργος αυτός περιορισμός του σώματος των πολιτών υπαγορεύεται και από τις ίδιες τις απαιτήσεις της άμεσης δημοκρατίας, που έχει κατά νου ο Αριστοτέλης και η οποία αποτελούσε πλήρη απασχόληση.

β) Το δικαίωμα εμφάνισης κάποιου στο δικαστήριο ως ενάγοντος ή ως εναγόμενου («οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες ... καὶ δικάζεσθαι»): δεν μπορεί να θεωρηθεί κάποιος πολίτης, μόνο επειδή έχει το δικαίωμα να εμφανίζεται στο δικαστήριο ως ενάγων ή ως εναγόμενος. Κι αυτό, γιατί πολίτες άλλων πόλεων μπορούν να έχουν αυτό το δικαίωμα χάρη σε ειδικές συμφωνίες («ἀπὸ συμβόλων»), κυρίως εμπορικές, ανάμεσα στους πολίτες διαφορετικών πόλεων. Σύμφωνα με αυτές, έχουν το δικαίωμα να μεταβαίνουν στην άλλη πόλη, να παραμένουν εκεί και να διεκδικούν από τα δικαστήρια την απονομή δικαίου. Σε άλλο σημείο των *Πολιτικῶν* ο Αριστοτέλης φέρνει ως παράδειγμα τους Τυρρηγούς και τους Καρχηδονίους, οι οποίοι ενώνονταν με εμπορικές και στρατιωτικές συμφωνίες. Αυτές όμως δεν ήταν αρκετές για να θεωρηθούν ότι ανήκουν στην ίδια πολιτική κοινωνία ως πολίτες.

Μετά την αναφορά στα κριτήρια, που δεν αποδεικνύουν επαρκώς ότι κάποιος είναι πολίτης, ο Αριστοτέλης καταλήγει στα δύο επαρκή γνωρίσματα προσδιορισμού της έννοιας: **α)** αυτός που συμμετέχει στη **δικαστική εξουσία**, που έχει δηλαδή το δικαίωμα να δικάζει ως μέλος δικαστηρίου και ειδικότερα του λαϊκού δικαστηρίου της Ηλιαίας («μετέχειν κρίσεως»). Η συμμετοχή στις δικαστικές λειτουργίες είναι, κατά τον Αριστοτέλη, απολύτως σημαντική για τον ορισμό της έννοιας «πολίτης». Και ο ίδιος ο Πλάτωνας, άλλωστε, τόνιζε στους *Νόμους* ότι η μη συμμετοχή σε αυτές ισοδυναμούσε με μη συμμετοχή στο σύνολο των λειτουργιών της πόλης («ὁ γὰρ ἀκοινωνήτος ὦν ἐξουσίας τοῦ συνδικάζειν ἡγεῖται τὸ παράπαν τῆς πόλεως οὐ μέτοχος εἶναι») **β)** αυτός που συμμετέχει στην **πολιτική εξουσία**, αφενός δηλαδή στη διοίκηση του κράτους εκλέγοντας τους ηγέτες της πόλης του και αφετέρου μετέχοντας στα συλλογικά ὄργανα λήψης πολιτικῶν αποφάσεων και νομοθετώντας (βουλή των 500, εκκλησία του δήμου) («μετέχειν ἀρχῆς»).

B3. Αρχικά στην ενότητα 11 η σχέση του πολίτη με την πόλη παρουσιάζεται αμφίδρομη, όπως φαίνεται και από τη φράση «τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες». Ειδικά με το επίθετο *πάντες* συνδέεται το άτομο, που επιδιώκει κάποιο αγαθό, με την πόλη, που επιδιώκει το υπέρτατο όλων αγαθό (σύνδεση ατομικής και συλλογικής ευδαιμονίας). Έτσι η ευδαιμονία της πόλης κατακτάται με τις ενέργειες των ατόμων ως πολιτών που ζουν και δραστηριοποιούνται στη συγκεκριμένη πολιτεία, οπότε η ύπαρξή τους είναι απαραίτητη για την ύπαρξη της πόλης, αλλά και η πολιτική κοινωνία είναι

σημαντικότερη για τους πολίτες, αφού μόνο μέσα σ' αυτή οι πολίτες αποκτούν αξία και νοηματοδοτείται η ζωή τους.

Ακολουθώντας, στην ενότητα 16 ο πολίτης εμφανίζεται ως το ελάχιστο συστατικό μόριο του όλου πόλις. Όμως, όλοι μαζί οι πολίτες συνδεόμενοι μεταξύ τους αρμονικά και λειτουργικά, μολονότι πρόκειται για ενδεείς οντότητες, είναι δυνατόν να είναι ευτυχείς, μόνο αν διαθέτουν αυτάρκεια, την οποία βρίσκουν μέσα στην πόλη. Αυτή άλλωστε μπορεί να εγγυηθεί την ευδαιμονία τόσο του συνόλου όσο και των ατόμων και είναι αποτέλεσμα της συνειδητής πολιτικής πράξης των πολιτών.

Στην ενότητα 13 ο φιλόσοφος ξεκινά με τη διατύπωση της θέσης ότι στην τάξη της φύσης το όλον προηγείται του μέρους. Βέβαια, δε γίνεται εδώ λόγος για χρονική προτεραιότητα της πόλης αλλά για οντολογική και αξιολογική: α) **οντολογική προτεραιότητα** σημαίνει ότι απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει το μέρος είναι να υπάρχει το όλον, δηλαδή η πόλις, γιατί μόνο μέσα σε αυτή τα μέρη (η οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο) πραγματώνουν τον σκοπό της ύπαρξής τους, το «τέλος» τους, ενώ έξω απ' αυτήν τα μέρη μένουν ανολοκλήρωτα και β) **αξιολογική προτεραιότητα** σημαίνει ότι ιεραρχικά, το όλον, δηλαδή η πόλη, ως ολοκληρωμένο σύνολο, βρίσκεται πιο ψηλά από το μέρος, δηλαδή την οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο. Άλλωστε, η πόλη αποτελεί εξέλιξη, ολοκλήρωση της οικογένειας και του χωριού και επομένως, τελειότερη μορφή κοινωνίας. Για να στηρίξει τη θέση αυτή, θα παραθέσει ένα παράδειγμα που προέρχεται από εμπειρική παρατήρηση και αναφέρεται στο σώμα και τα μέλη του. Σύμφωνα με αυτό, αν πεθάνει το σώμα, που αποτελεί το όλον, δεν θα υπάρχουν ούτε τα μέλη του παρά μόνο ως λέξεις. Κι αυτό γιατί όλα τα μέλη ενός οργανισμού ορίζονται από το έργο που επιτελούν για την αρμονική λειτουργία του οργανισμού. Κάθε μέλος, όπως για παράδειγμα το χέρι, είναι λειτουργικό μόνο όσο υπάρχει το σώμα, καθώς αυτό νοηματοδοτεί κάθε μέλος, καθιστώντας το ικανό να επιτελεί μια συγκεκριμένη εργασία. Διαφορετικά θα πάψει να επιτελεί τις λειτουργίες που επιτελούσε και δεν θα είναι πια χέρι, αλλά θα του έχει μείνει μόνο το όνομα «χέρι». Επομένως, το σώμα είναι η προϋπόθεση, για να υπάρχουν τα μέλη, ή, διαφορετικά, το σώμα ως όλον προηγείται του μέρους. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με την πόλη, που αποτελεί το όλον, και τους πολίτες, που αποτελούν τα μέρη της. Αν χαθεί η πόλη, τότε θα είναι λειτουργικά ανύπαρκτοι και οι πολίτες, γιατί αποτελούν οργανικό και αναπόσπαστο μέρος της, καθώς μόνο η πόλη μπορεί να τους προσφέρει την ύψιστη αυτάρκεια. Αν ο άνθρωπος ήταν αυτάρκης από μόνος του και δε χρειαζόταν την πόλη, τότε δε θα ήταν προορισμένος από τη φύση να ζει σε πόλεις. Ένας τέτοιος άνθρωπος, όμως, δεν μπορεί παρά να είναι ή ζώο ή θεός. Έτσι, φαίνεται ότι μόνο μέσα στην πόλη ολοκληρώνεται ο τελικός σκοπός του ανθρώπου που είναι η αυτάρκεια. Το άτομο συμμετέχοντας στην πολιτική κοινωνία και ενσυνειδήτως επιτελώντας το έργο του, στοχεύει στον προορισμό του, στον τελικό και ύψιστο σκοπό της ανθρώπινης ζωής, την ευδαιμονία.

B4. Διαβάσαμε ως τώρα μερικές ενότητες από το δεύτερο βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων*, του έργου που ο Αριστοτέλης αφιέρωσε στη μελέτη των επιμέρους αρετών του ανθρώπου, είτε αυτών που σχετίζονται με τη γενικότερη

συμπεριφορά του ατόμου και με τον χαρακτήρα του είτε αυτών που σχετίζονται με το μυαλό του, με τη διάνοιά του. Προς τι όμως όλη αυτή η μελέτη; Για ποιον, στην πραγματικότητα, λόγο χρειάζεται να ψάξουμε να βρούμε τι θα πει *ανδρεία* ή *σωφροσύνη*, *δικαιοσύνη* ή *φρόνηση*; Η απάντηση του Αριστοτέλη στα ερωτήματα αυτά είναι ίδια με την απάντηση που θα έδινε κάθε αρχαίος Έλληνας: «Μα, φυσικά, για να γίνουμε καλοί πολίτες· για να λειτουργήσουμε σωστά μέσα στην πόλη, ζώντας δίπλα σε όλους τους άλλους συν- πολίτες μας». Μια τέτοια απάντηση αφήνει να φανεί πως τις αρετές ο αρχαίος Έλληνας (ίδια, επομένως, ήταν και του Αριστοτέλη η αντίληψη) δεν τις επιδίωκε για χάρη του εαυτού του· η απόκτηση ή η μη απόκτησή τους από το άτομο δεν ήταν μια αποκλειστικά δική του υπόθεση, κάτι δηλαδή που αφορούσε μόνο τον ίδιο. Εκείνο που είχε σημασία για τον αρχαίο Έλληνα ήταν ότι με την απόκτηση των αρετών (ή με τη μη απόκτησή τους) θα λειτουργούσε τελικά με έναν συγκεκριμένο τρόπο μέσα στην πόλη του: σωστόν ή λανθασμένο. Καταλαβαίνουμε έτσι ότι η ηθική φιλοσοφία είναι στην πραγματικότητα μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας. Ο Αριστοτέλης το δηλώνει ολοκάθαρα με τον τρόπο που τελειώνει τα *Ηθικά του Νικομάχεια*: «Τώρα που μιλήσαμε για όλα αυτά, είναι η ώρα να μιλήσουμε και για νόμους και πολιτεύματα. Τότε θα έχουμε ολοκληρώσει την *περι τὰ ἀνθρώπινα* φιλοσοφία μας. Ας αρχίσουμε λοιπόν τον λόγο μας». Η παράξενη αυτή για τέλος βιβλίου φράση εξηγείται μόνο αν θεωρηθεί πέρασμα σε ένα καινούργιο βιβλίο. Το βιβλίο αυτό είναι τα *Πολιτικά*. Σ' αυτό, πράγματι, το βιβλίο του Αριστοτέλη ο λόγος είναι για τα θέματα που αυτός εξήγγειλε στο τέλος των *Ηθικών Νικομαχείων* του.

B5α. κοινωνῶ, ἀρκῶ, ἰκνοῦμαι, πίμπλημι, ἔξεστι

B5β. ὄραση, μυωπία, κάτοψη/ εποχή, περιεκτικότητα, σχετικότητα/ ἀνάσταση, σύστημα, στατήρας/ λογύδριο, καλλιπέπεια, αντίρρηση/ ἐπίκληση, εκκλησία, κάλεσμα

Γ1. Αν, λοιπόν, κάποιος είχε αδικηθεί, ἔστω κι αν στο παρελθόν ἔμενε αδρανής, δε θα αδιαφορούσε για την τωρινή ευκαιρία, αλλά θα ερχόταν, βέβαια, ή για να κατηγορήσει ή για να καταθέσει ως μάρτυρας εναντίον μου· διότι από τη στιγμή που αυτός που δεν είχε ακούσει ποτέ ως τώρα τίποτε αισχρό με οδήγησε σε τόσο σημαντικό δικαστικό αγώνα, αλήθεια πολύ θα προσπαθούσαν να με τιμωρούν αυτοί που θα είχαν αδικηθεί από εμένα· διότι αυτό, πράγματι, δεν είναι ούτε φυσικό ούτε δυνατό, εγώ, δηλαδή, να έχω αδικήσει πολλούς, αυτοί, όμως, που έχουν περιπέσει σε συμφορές εξαιτίας μου να μένουν ήσυχoi και να μην τολμούν να με κατηγορούν, αλλά στους δικούς μου δικαστικούς αγώνες να είναι πιο επιεικείς από αυτούς που δεν έχουν αδικηθεί καθόλου, αν και ήταν δυνατό σ' αυτούς, αφού δηλώσουν αυτά που έχουν πάθει, να με τιμωρούν με την πιο μεγάλη τιμωρία.

Γ2. ἀκούσεσθαι, εἴληπται, πειρῶ, καθιστᾶσι(ν), ἐξέσται, τούτων, ἀγῶσι(ν), παθοῦσι(ν), πράεων, ὑμετέροις

Γ3α. ἵνα (ὅπως,ὡς) κατηγορήσαι ἢ κατηγορήσειε

Γ3β.

ΥΠΟΘ.: εἰ γάρ τις ἦν ἡδικημένος

ΑΠΟΔ.: οὐκ ἂν ἡμέλησε . . . ἦλθεν ἂν . . .

ΕΙΔΟΣ: Σύνθετος (ως προς την απόδοση) υποθετικός λόγος που δηλώνει το μη πραγματικό.

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΟ: ἐάν . . . ἦ ἡδικημένος, οὐκ ἀμελήσει . . . , ἀλλ' εἶσι . . .

Γ3γ.

τοῦ καιροῦ: αντικείμενο του ρήματος οὐκ ἂν ἡμέλησεν

ἐμὲ: υποκείμενο του απαρεμφάτου ἡμαρτηκέναι (ετεροπροσωπία)

ἐξόν : εναντιωματική μετοχή αιτιατική απόλυτη, η οποία λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της εναντίωσης στο εἶναι (υποκ. μτχ. : λαβεῖν)

αὐτοῖς: δοτική προσωπική από τη μετοχή ἐξόν

